

Rechtspolitische Besonderheiten bei der Entstehung des lettischen Staates und seiner Verfassung

Latvijas valsts un Satversmes tapšanas tiesiski politiskās īpatnības

Dr. iur. Jānis Lazdiņš

LU Juridiskās fakultātes / Juristische Fakultät der Universität Lettlands
Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras profesors /
Professor am Lehrstuhl für Rechtstheorie und Rechtsgeschichte
E-pasts / E-mail: Janis.Lazdins@lu.lv

Schlüsselwörter / Keywords / Atslēgvārdi: Verfassung / Satversme, Verfassung der Republik Lettland / Latvijas Republikas Satversme, Politische Plattform / Politiskā platforma, Grundnorm / pamatnorma, Staatspräsident / Valsts prezidents, Verfassungsgebende Versammlung / Satversmes sapulce, Autonomie Lettgallens / Latgales autonomija, Grundrechte / cilvēka pamattiesības.

Einleitung / Ievads

Mit dem aufkommenden Nationalbewusstsein wuchs zeitgleich die Idee, einen eigenen lettischen Staat zu gründen. Die Entwicklung lässt sich in drei Stufen unterteilen.

Ausgangspunkt war die Abschaffung der Leibeigenschaft in den Baltischen Provinzen Russlands am Anfang des 19. Jahrhunderts (1816–1819).¹ Nach der Abschaffung der Leibeigenschaft begannen die Letten, sich als Angehörige eines gemeinsamen lettischen Volkes zu begreifen, das die traditionelle Einteilung in Kurländer, Livländer oder Lettgallen² überwand. Anfangs träumten sie nur davon, eine nationale Autonomie innerhalb des Russischen Reiches zu erreichen.³ Der Jurist und lettische Volksdichter Jānis Pliekšāns (Rainis)⁴ formuliert präzise: „*freies Lettland in freiem Russland*“. Unbestreitbar wurden auch radikalere nationale Forderungen erhoben. Dr. Miķelis Valters schrieb beispielsweise im Jahr 1903 über die Notwendigkeit der Gründung eines freien und vom Russischen Reich unabhängigen Staates.⁵

Domas par latviešu valsts dibināšanu izkristalizējās pakāpeniski vienlaikus ar nacionālās pašapziņas veidošanos. Šo procesu var iedalīt trīs posmos.

Par atskaites punktu kļuva dzimtbūšanas atcelšana Krievijas impērijas Baltijas guberņās XIX gs. sākumā (1816–1819). Pēc dzimtbūšanas atcelšanas vidzemnieki, kurzemnieki un latgaļi sāki sevi apzināties par vienu tautu neatkarīgi no administratīvi teritoriālā iedalījuma. Sākotnējie sapņi nesniedzās tālāk par nacionālu autonomiju Krievijas impērijas sastāvā, līdz Ļeņins un citi boļševiki nāca pie varas Krievijas Republikā 1917. gada 24.–25. oktobrī (pēc vecā stila) vai 7.–8. novembrī (pēc jaunā stila). Precīzi to formulēja jurists un latviešu tautas dzejnieks Jānis Pliekšāns (Rainis) – „*brīva Latvija brīvā Krievijā*”. Neapšaubāmi, pastāvēja arī nacionāli radikālākas prasības. Tā, piemēram, jau 1903. gadā Dr. Miķelis Valters rakstīja par nepieciešamību dibināt brīvu un no Krievijas impērijas neatkarīgu Latvijas valsti.

Am 6. (19.) Januar 1918 stürzten die Bolschewiken die Verfassungsgebende Versammlung der Republik Russland. Es brach ein Bürgerkrieg aus. Das versperrte den Weg, sich auf dem Verhandlungsweg von Russland abzuspalten und damit eine demokratische Republik Lettland zu schaffen. Die lettischen politischen Parteien waren gezwungen, selbstständig zu handeln.

1918. gada 6. (19.) janvārī boļševiki patrieca Krievijas Republikas Satversmes sapulci. Sākās pilsoņu karš. Latvijas kā demokrātiskas republikas dibināšana, atdaloties no Krievijas Republikas, pārrunu ceļā kļuva neiespējama. Latviešu politiskajām partijām turpmāk nācās rīkoties vienpersoniski.

1. Verkündung der Republik Lettland und die Erste Übergangsverfassung / Latvijas Republikas izsludināšana un Pirmā pagaidu satversme

Der Volksrat wurde am 17. November 1918 vom Lettischen Provisorischen Nationalrat und Demokratischen Block gegründet. Am Abend desselben Tages wurde die historische **Politische Plattform** errichtet,⁶ auf deren Grundlage am nachfolgenden Tag – am 18. November – Lettland zur unabhängigen „*Republik auf demokratischer Grundlage*“ ausgerufen wurde.⁷ Die Politische Plattform wurde zur Ersten Provisorischen Verfassung der Republik Lettland.⁸

1918. gada 17. novembrī tika nodibināta Tautas padome, kurā apvienojās Latviešu pagaidu nacionālā padome un Demokrātiskais bloks. Tās pašas dienas vakarpusē tika pieņemta vēsturiskā **Politiskā platforma**, uz kuras pamata nākamajā dienā – 18. novembrī – Latvija tika izsludināta par neatkarīgu „*Republiku uz demokrātiskiem pamatiem*”. Politiskā platforma kļuva arī par Latvijas Republikas Pirmo pagaidu satversmi.

Als Provisorische Verfassung verkörperte die Politische Plattform nicht nur die Grundnorm des Staatsaufbaus – *Republik auf demokratischer Grundlage*⁹ –, sondern beinhaltete auch die Einberufung der durch das Volk gewählten Verfassungsgebenden Versammlung, deklarierte den Volksrat als den Gesetzgeber der Übergangszeit bis zur Einberufung der Verfassungsgebenden Versammlung und gewährleistete die elementaren Grundrechte.¹⁰ Der Volksrat war auch berechtigt, die Provisorische Regierung zu genehmigen.

Kā pagaidu konstitūcija Politiskā platforma ne tikai iemiesoja sevī valsts uzbūves pamatnormu (par pamatnormu vairāk sk. Hansa Kelzena pasaulslaveno darbu „Reine Rechtslehre” / „Tīrā tiesību zinātne”) – republika uz demokrātiskiem pamatiem –, bet arī paredzēja tautas vēlētas Satversmes sapulces sasaukšanu, deklarēja Tautas padomi par pārejas laika likumdevēju līdz Satversmes sapulces sasaukšanai ar tiesībām apstiprināt pagaidu valdību, kā arī garantēja elementāras cilvēka pamattiesības (par pamattiesībām tika deklarētas preses, vārda, sapulču un biedrošanās brīvības, 5. pants).

Die Ausrufung der Republik Lettland war angesichts der politischen Lage ein wohlüberlegter Schritt. Auf diese Weise vermied Lettland den russischen Bürgerkrieg. Der Einmarsch der Roten Armee in Lettland würde gegebenenfalls als Okkupation eines unabhängigen Staates zu verurteilen sein. Trotz der politischen Weitsicht hatte der Akt der Staatsgründung aber offensichtliche Mängel:

- 1) Das Territorium des Staates war nur ungefähr bestimmt. Beispiel: Im Russischen Reich schloss Livland sowohl die von den Letten besiedelten Gebiete

(so genanntes Vidzeme) mit der Hauptstadt Riga als auch die von den Esten besiedelten Gebiete mit der Universitätsstadt Tartu (*Dorpat*) ein. Demgemäß gab es zwischen Lettland und Estland keine feste Grenze. Auch die Grenzen zwischen Lettland, Sowjetrussland und der Republik Litauen waren nicht verbindlich festgelegt (es gab kein zwischenstaatliches Abkommen);

- 2) der Volksrat war keine vom lettischen Volk gewählte Vertretung. Damit fehlte ihm die unmittelbare Legitimation, im Namen des Volkes zu handeln.

Latvijas Republikas izsludināšana atbilstoši politiskajai situācijai bija pamatots solis. Tā Latvija norobežojās no Krievijas pilsoņu kara, bet Sarkanās armijas ienākšanu latviešu zemēs turpmāk varēja kvalificēt kā neatkarīgas valsts okupāciju. Pretēji politiskai tālredzībai, juridiski valsts izsludināšanas aktam bija acīmredzami trūkumi:

- 1) valsts teritorija bija zināma tikai aptuveni. Tā, piemēram, Krievijas impērijas Livonijas guberņā ietilpa gan latviešu apdzīvotās zemes (tā dēvētā Vidzeme) ar galvaspilsētu Rīgu, gan igauņu apdzīvotās zemes ar universitātes pilsētu Tartu (*Dorpat*). Tādējādi robeža starp Latviju un Igauniju nebija zināma. Arī robežu jautājums ar Padomju Krieviju un Lietuvas Republiku vēl nebija (starpvalstiski) apspriests;
- 2) Tautas padome nebija Latvijas tautas vēlētā pārstāvniecība, un līdz ar to Tautas padomei trūka tautas pilnvarojuma tās rīcībai.

Die Entstehung Lettlands stimmt also in vielerlei Hinsicht mit der Theorie der Staatslehre von Prof. Georg Jellinek überein.¹¹ Der Staat entsteht als Faktum außerhalb des Rechts. „*Der Staat kann nicht Recht für seine eigene Entstehung festsetzen, da er zuerst dasein muß, um Recht schaffen zu können*“.¹² Der lettische Staat entstand (sozusagen) teilweise als „Staatsfragment“, das – sich allmählich verstärkend – zu einem Staat mit den gesamten dazugehörigen Attributen (die öffentliche Macht, die Einwohner und das Territorium) wurde.

Latvijas valsts izcelšanās tādējādi daudzējādā ziņā saskan ar prof. Georga Jelineka valststiesību teoriju. Valsts izceļas kā fakts ārpus tiesībām. „*Valsts nevar noteikt tiesības priekš savas izcelšanās, tā kā valstij visupirms par (klātbūtnes) esamību jāklūst, lai tiesības radītu*.” Latvijas valsts daudzējādā ziņā izcēlās kā „valsts fragments”, kas, pakāpeniski nostiprinoties, kļuva par valsti ar visiem tās klasiskiem atribūtiem (publisku varu, iedzīvotājiem un teritoriju).

2. Ziemeļpāreģa pāreģa valsts / Latvijas Republikas Otrā pagaidu satversme

Am 17. und 18. April 1920 wurde auf der Grundlage des vom Volksrat verabschiedeten Wahlgesetzes in allgemeinen, gleichen, direkten und geheimen Wahlen die Verfassungsgebende Versammlung gewählt.¹³ Sie hielt ihre erste Sitzung bereits am 1. Mai ab.¹⁴ Hauptaufgabe war die Erarbeitung und Annahme einer Verfassung der Republik Lettland.¹⁵

1920. gada 17. un 18. aprīlī uz Tautas padomes pieņemta vēlēšanas likuma pamata vispārējās, vienlīdzīgās, tiešās un aizklātās vēlēšanās tika ievēlēta Latvijas Republikas Satversmes sapulce. Uz pirmo sēdi tā sanāca jau 1. maijā ar (pamata) uzdevumu izstrādāt un pieņemt Latvijas Republikas Satversmi.

Um den Diskussionen über die Legitimität des ausgerufenen lettischen Staates ein Ende zu setzen, wurde am 27. Mai 1920 die Deklaration über den Staat Lettland

(im Folgenden – die Deklaration) erlassen.¹⁶ Die Deklaration bestand aus nur zwei Artikeln, die vollkommen den Geist der Politischen Plattform verkörperten:

- 1) „*Lettland ist eine selbstständige und unabhängige Republik mit demokratischem Staatsaufbau*“ (Art. 1).
- 2) „*Die souveräne Staatsgewalt Lettlands geht vom lettischen Volke aus*“ (Art. 2).

Lai izbeigtu diskusijas par Latvijas valsts izsludināšanas leģitimitāti, 1920. gada 27. maijā tika pieņemta Deklarācija par Latvijas valsti (turpmāk – Deklarācija). Deklarācija sastāvēja tikai no diviem pantiem, kas pilnībā iemiesoja Politiskās platformas pamatnormas garu:

- 1) „*Latvija ir patstāvīga un neatkarīga republika ar demokrātisku valsts iekārtu*” (1. p.);
- 2) „*Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai*” (2. p.).

Am 1. Juni 1920 wurden die Provisorischen Bedingungen der Staatsordnung Lettlands (im Folgenden – Bedingungen) angenommen.¹⁷ Die Deklaration und die Bedingungen bildeten die Zweite Provisorische Verfassung der Republik Lettland.

1920. gada 1. jūnijā tika pieņemti „Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumi” (turpmāk – Pagaidu noteikumi). Deklarācija un Pagaidu noteikumi kļuva par Latvijas Republikas Otro pagaidu satversmi.

Die Verfassungsgebende Versammlung wurde auf der Grundlage der Bedingungen zum Gesetzgeber ernannt.¹⁸ Der Vorsitzende der Verfassungsgebenden Versammlung führte auch die Funktionen des Staatspräsidenten aus, verkündete die Gesetze, vertrat den Staat völkerrechtlich, war berechtigt, eine Person zum Amt des Ministerpräsidenten zu berufen usw.¹⁹ Die Regierung war ihrerseits der Verfassungsgebenden Versammlung zur Rechenschaft verpflichtet.²⁰

Die Zweite Provisorische Verfassung der Republik Lettland legte in der Periode zwischen den Weltkriegen auch die Grundrechte fest. Als Grundrechte wurden die Unverletzbarkeit der Person und der Wohnung, Presse-, Meinungs- und Gewissensfreiheit, Streik-, Versammlungs- und Vereinsfreiheit sowie die Unverletzbarkeit des Briefgeheimnisses deklariert.²¹

Saskaņā ar Pagaidu noteikumiem Satversmes sapulce bija noteikta par likumdevēju. Satversmes sapulces priekšsēdētājs pildīja arī Valsts prezidenta funkcijas, izsludināja likumus, reprezentēja valsti starptautiski, bija tiesīgs aicināt personu ieņemt Ministru prezidenta amatu u. tml. Valdība savukārt bija atbildīga Satversmes sapulces priekšā.

Otrā pagaidu satversme starpkaru Latvijā konstitucionālā līmenī noteica arī cilvēka pamattiesības. Kā pamattiesības tika deklarētas personas un dzīvokļa neaizskaramība, preses, vārda, apziņas, streika, sapulču un biedrošanās brīvības, kā arī korespondences neaizskaramība.

3. Annahme des ersten Teils der Verfassung der Republik Lettland / Latvijas Republikas Satversmes 1. daļas pieņemšana

Am 15. Februar 1922 nahm die Verfassungsgebende Versammlung die Verfassung der Republik Lettland²² (im Folgenden – Verfassung) an. Genauer gesagt – den ersten Teil der Verfassung. In der wissenschaftlichen Literatur werden als wichtigste Vorbilder der lettischen Verfassung die Weimarer Reichsverfassung sowie die Verfassungen der Schweiz und der Dritten Französischen Republik genannt. Selbstverständlich analysierte man auch die Verfassungen anderer Länder, dabei sind Finnland und Estland mit ihren Erfahrungen bei der Verfassungsgebung hervorzuheben.

1922. gada 15. februārī Satversmes sapulce pieņēma Latvijas Republikas Satversmi (turpmāk – Satversme). Pareizāk būtu teikt – Satversmes 1. daļu. Zinātniskā literatūrā par nozīmīgākiem Satversmes avotiem tiek uzskatītas Vācijas t. s. „Veimāras Republikas” Satversme, Šveices un Francijas tā dēvētās Trešās republikas konstitūcija. Protams, tika analizēti arī daudzu citu valstu pamatlikumi, starp kuriem izceļama vēl ir Igaunijas un Somijas konstitucionālo tiesību pieredze.

Auf der Basis der Grundnorm legten Art. 1 und 2 der Verfassung fest:

- 1) „*Lettland ist eine unabhängige demokratische Republik*“ (Art. 1);
- 2) „*Die souveräne Gewalt des Staates Lettland geht vom lettischen Volke aus*“ (Art. 2).²³

Atbilstoši pamatnormai Satversmes 1. un 2. pants noteica:

- 1) „*Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika*” (1. p.);
- 2) „*Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai*” (2. p.).

Formal betrachtet nahm man den ersten Teil der Verfassung in großem Einvernehmen an (keine Gegenstimmen und „Stimmenenthaltung“ in fünf Fällen²⁴), doch faktisch wurden in der Diskussion über die einzelnen Artikel und über die grundlegenden Fragen der Staatspolitik diametral entgegengesetzte Meinungen vertreten. Zu den Streitfragen zählten:

- 1) Status des Staatspräsidenten;
- 2) Status der Region Lettgallen.

Formāli Satversmes 1. daļa tika pieņemta lielā vienprātībā („pret” balsu nebija, un „atturējās” tikai 5 balsis), faktiski – atsevišķu pantu vai valsts politikas nozīmes jautājumu apspriešanā pastāvēja diametrāli pretēji viedokļi. Pie šādām jautājumiem piederēja:

- 1) Valsts prezidenta statuss;
- 2) Latgales jautājums.

3.1. Besonderheiten bei der Festlegung des Staatspräsidentenamts / Valsts prezidenta institūta tapšanas ipatnības

Der Verfassungsentwurf sah vor: „*Der Staatspräsident wird vom Volk auf fünf Jahre in allgemeinen, gleichen, direkten und geheimen Wahlen gewählt*“.²⁵ Die Idee einer Präsidialrepublik betonte das Recht des Präsidenten, das Parlament aufzulösen. Im Übrigen entsprechen die anderen Rechte des Staatspräsidenten (mehr oder weniger) der heute geltenden Verfassung²⁶:

- 1) „*Der Staatspräsident vertritt den Staat völkerrechtlich, er beglaubigt die lettischen und empfängt die ausländischen diplomatischen Vertreter. Er vollzieht die vom Parlament (Saeima) beschlossene Ratifizierung völkerrechtlicher Verträge*“²⁷;
- 2) „*Der Staatspräsident ist der oberste Führer der staatlichen Wehrmacht. In der Kriegszeit ernennt er den Oberbefehlshaber*“²⁸;
- 3) „*Der Staatspräsident erklärt laut Beschluss des Saeimas den Krieg*“²⁹;
- 4) „*Dem Staatspräsidenten steht das Recht zu, Gesetzesanträge zu stellen*“³⁰;
- 5) „*Das Ministerkabinett wird von einer Person zusammengestellt, die dazu vom Staatspräsidenten berufen wird*“³¹ usw.

Satversmes projekts paredzēja, ka „*Valsts prezidentu ievēl tauta uz pieciem gadiem visparīgās, vienlīdzīgās, tiešās un aizklātās vēlēšanās*”. Prezidentālas republikas ideju akcentēja Valsts prezidenta tiesības atlaist Saeimu. Citādi lielākā vai mazākā mērā Valsts prezidenta tiesiskā stāvokļa regulējums atbilst šobrīd spēkā esošajai Satversmes redakcijai:

- 1) „*Valsts Prezidents reprezentē valsti starptautiski, ieceļ Latvijas, kā arī pieņem citu valstu diplomātiskos priekšstāvjus. Viņš izpilda Saeimas lēmumus par starptautisku līgumu ratificēšanu*”;

- 2) „Valsts Prezidents ir valsts bruņotā spēka augstākais vadonis. Kara laikam viņš ieceļ virspavēlnieku”;
- 3) „Valsts Prezidents uz Saeimas lēmuma pamata pasludina karu”;
- 4) „Valsts Prezidentam ir likuma ierosināšanas tiesība”;
- 5) „Ministru kabinetu sastāda persona, kuru uz to aicina Valsts Prezidents” utt.

Falls dieser Verfassungsentwurf die Stimmenmehrheit gewonnen hätte, hätte die Verfassung weitgehend dem Konzept der Republik von Professor Immanuel Kant³² und der Weimarer Reichsverfassung entsprochen. Da man aber die Idee der Präsidialrepublik ablehnte, ähneln die Verhältnisse der lettischen Staatsorgane dem Modell der Dritten Französischen Republik.

Ja Satversmes projekts būtu saņēmis balsu vairākumu, Satversme daudzējādā ziņā atbilstu prof. Imanuela Kanta republikas koncepcijai un „Veimāras Republikas” Satversmei. Tā kā prezidentālas republikas ideja netika pieņemta, valsts varas attiecības Latvijā atgādina tā dēvētās Francijas Trešās republikas modeli.

Die bürgerlichen Parteien verteidigten das Konzept, den Staatspräsidenten vom Volk wählen zu lassen. Gegenteiliger Meinung waren die Sozialisten. Professor Kārlis Dišlers hatte die Sozialisten ideologisch unterstützt. Er sah im Institut eines vom Volk gewählten Präsidenten die Fortsetzung der monarchischen Idee, die dem Prinzip der Volkssouveränität und der Idee des demokratischen Staates widerspreche.³³

In der Verfassungsgebenden Versammlung hatte keine der größeren politischen Kräfte (Bauerunion oder Sozialdemokraten) eine Stimmenmehrheit. Deswegen wurde alles durch Kompromisse entschieden. In der zweiten Lesung machte der Abgeordnete Oto Nonācs dann den entscheidenden Vorschlag: „*Der Staatspräsident wird vom Saeima (Parlament) auf drei Jahre gewählt.*“³⁴

Die Verfassung vom 15. Februar 1922 sah vor, Geschworenengerichte einzuführen. In der derzeit geltenden Verfassung ist das Institut des Geschworenengerichtes dagegen aus dem Verfassungstext gestrichen.

Somit ist im politischen System Lettlands nur der Gesetzgeber vom Volk gewählt. Das Parlament wählt den Staatspräsidenten, die Richter, die Mitglieder des Rechnungshofes und sprach der Regierung das Vertrauen aus. Umgekehrt ist die Regierung dem Parlament zur Rechenschaft verpflichtet. Deswegen ist die Theorie der Gewaltenteilung im politischen System Lettlands nur bedingt umgesetzt.³⁵ In der Tat fehlt eine gegenseitige Kontrolle (*principle of checks and balances*) im Verhältnis zwischen den Staatsorganen.

Pilsoniskās partijas aizstāvēja tautas vēlētā prezidenta institūtu. Pretējās domās bija sociālisti. Ideoloģiski sociālistus atbalstīja prof. Kārlis Dišlers, kurš tautas vēlētā Valsts prezidenta institūtā saskatīja monarhijas idejas turpinājumu, kas runātu preti demokrātiskas valsts idejai un tautas suverenitātes principam.

Satversmes sapulcē neviens no lielajiem politiskajiem spēkiem (zemnieku savienībai vai sociāldemokrātiem) nebija balsu vairākuma. Tāpēc visu izšķīra kompromiss. Otrajā lasījumā par vēsturisku kļūvu deputāta Oto Nonāca priekšlikums: „*Valsts prezidentu ievēl Saeima uz trim gadiem.*”

Satversme tās 1922. gada 15. februāra redakcijā paredzēja ieviest zvērināto tiesu / solu. Tas netika izdarīts. Spēkā esošā Satversmes redakcijā zvērināto tiesas institūts vispār ir svītrots no pamatlíkuma teksta.

Līdz ar to tikai likumdevējs Latvijas politikā sistēmā ir tautas vēlētā. Parlaments savukārt ievēl Valsts prezidentu, tiesnešus un valsts kontrolierus, izsaka uzticību valdībai, un valdība ir atbildīga Saeimas priekšā. Tādējādi valsts varas dalīšanas teorija Latvijas politikā sistēmā ir tikai nosacīti īstenojama. Patiesībā faktiski trūkst pretsvara principa (*principle of checks and balances*) valstu varu savstarpējās attiecībās.

3.2. Region Lettgallen als Problem / Latgales jautājums

1629 teilten Schweden und Rzecz Pospolita das Herzogtum Livland nach dem Friedensvertrag von Altmark in zwei Teile auf. Der polnisch-litauische Staat behielt das sog. Inflanty. 1772 wurde Inflanty in das Russische Reich als ein nicht zum Baltikum gehörendes Territorium integriert. Im Jahr 1900 münzte Francis Kemps den Begriff für diese Region: Lettgallen.³⁶ Durch die über Jahrhunderte andauernde Trennung von den anderen Baltischen Provinzen hatte sich in Lettgallen eine selbstständige Kultur und eine Variante der lettischen Sprache etabliert. Deswegen hatte die Forderung des Abgeordneten F. Kemps zur Autonomie Lettgallens einige Berechtigung:

„Lettgallen genießt die Rechte der Selbstverwaltung, die durch ein Sondergesetz festzulegen sind.“³⁷

1629. gadā Zviedrija un Rzecz Pospolita (Polijas–Lietuvas valsts) Pārdaugavas hercogisti uz Altmarkas pamiera līguma pamata sadalīja divās daļās. Poļu–lietuviešu valsts paturēja t. s. Inflantiju (*Inflanty*). 1772. gadā Inflantija tika iekļauta Krievijas impērijas sastāvā kā Baltijai nepiederoša teritorija. 1900. gadā Francis Kemps ieviesa zemes apzīmējumu – Latgale. Gadsimtu šķirtība no citiem baltiešiem Latgali izveidoja par zemi ar savdabīgu kultūru un īpatnēju latviešu valodu. Tāpēc daudzējādā ziņā deputāta F. Kempa Latgales autonomijas prasība bija pamatota: „*Latgale bauda apgabala paschwaldības teesības, kuras nosakamas ar atsewischķu likumu.*”

Während der Diskussion betonten die lettgallischen Abgeordneten, dass Lettgallen keinen Anspruch auf eine Autonomie haben sollte, wie sie Finnland im Russischen Reich genossen habe. Die Autonomie Lettgallens sollte nur ein provisorisches Mittel sein, bis die Einwohner Lettgallens das Wohlstandsniveau und den Ausbildungsgrad erreicht hätten, welche die Einwohner von Riga, Vidzeme (*Livland*) und Kurzeme (*Kurland*) haben.³⁸ Zunächst wurde die lettgallische Frage zusammen mit dem ersten Teil der Verfassung behandelt. In der Diskussion gewann die Meinung Oberhand, dass die Autonomiefrage mehr dem Fragenkreis des zweiten Teils der Verfassung gehöre (Grundrechte).

Bei der Verhandlung der Grundrechte reduzierten die lettgallischen Abgeordneten ihren Autonomieanspruch:

„Lettgallen genießt umfangreiche Regionalrechte, deren Umfang durch ein Sondergesetz festgelegt wird.“³⁹

Diese Formulierung befriedigte den größten Teil der Mitglieder der Verfassungsgebenden Versammlung nicht. Man befürchtete durch die Autonomie Lettgallens separatistische Tendenzen, die für die Einheit Lettlands unerwünscht seien. Deshalb lehnte man eine Autonomie ab.⁴⁰

Diskusiju laikā latgalieši akcentēja, ka Latgale nepretendē uz autonomiju, kāda ir Somijai Krievijas impērijas sastāvā. Latgales autonomija bija domāta kā pagaidu līdzeklis, līdz latgalieši sasniegs tādu pašu izglītības un labklājības līmeni kā rīdzinieki, vidzemnieki un kurzemnieki. Sākotnēji Latgales jautājumu skatīja kopā ar Satversmes 1. daļu. Diskusijās uzvarēja viedoklis, ka autonomijas jautājums ir atbilstīgāks Satversmes 2. daļas jautājumu lokam (cilvēka pamattiesības).

Cilvēku pamattiesību daļas izskatīšanas laikā latgaliešu deputāti mikstināja autonomijas prasības formulējumu:

„Latgale bauda plaschas apgabala teesības, kuru robeschas nosaka atsewischķs likums.“

Arī šāds formulējums nespēja apmierināt lielum lielāko daļu Satversmes sapulces locekļu. Latgales autonomijas idejā tika saskatīts separatisms un kā nevēlams Latvijas vienotībai tika noraidīts.

Der zweite Teil der Verfassung. Grundrechte / Satversmes 2. daļa. Pamattiesības

Der zweite Teil der Verfassung, der sich den Grundrechten widmete, wurde nicht angenommen⁴¹. Die Abgeordneten waren im Grunde nicht gegen Grundrechte. Mehrere Artikel wurden während der Besprechung einstimmig angenommen. „[...] nur die endgültige Abstimmung ging verloren.“⁴² Die Abstimmungsniederlage lässt sich mit der fehlenden Erfahrung in der parlamentarischen Arbeit erklären. Beispielsweise waren einige Abgeordnete, welche die Methoden des politischen Kampfes nicht verstanden, nachtragend, weil die Mehrheit ihre Änderungsvorschläge, die sie selbst für absolut notwendig hielten, abgelehnt hatte.⁴³

Für den zweiten Teil der Verfassung war eine Reihe fundamentaler Normen vorgesehen, welche die Grundrechte gewährleisteten. Zum Beispiel:

- 1) „Alle lettischen Bürger, unabhängig von Geschlecht und Glaube, sind vor dem Gesetze gleich“⁴⁴;
- 2) „Die Person ist unverletzlich/unantastbar“⁴⁵;
- 3) „Die Wohnung des Bürgers ist unverletzlich“⁴⁶;
- 4) „Jeder Bürger hat das Recht, innerhalb der Schranken der allgemeinen Gesetze seine Meinung durch Wort, Schrift, Druck, Bild oder in sonstiger Weise frei zu äußern“⁴⁷;
- 5) „Die Todesstrafe gibt es nicht“⁴⁸;
- 6) „Das Privateigentum wird vom Staat gewährleistet. Eine Enteignung des Privateigentums kann nur zum Wohle des Staates/der Allgemeinheit auf gesetzlicher Grundlage und in gesetzlich bestimmten Fällen gegen Entschädigung vorgenommen werden“⁴⁹;
- 7) „Die Kunst und die Wissenschaft sind frei. Der Staat fördert sie und nimmt an ihrer Pflege teil“⁵⁰;
- 8) „Alle Bürger Lettlands genießen volle Gewissens-, Glaubens- und Religionsfreiheit“⁵¹;
- 9) „Die Kirche ist vom Staat getrennt. Es besteht keine Staatskirche“⁵²;
- 10) „Lettische Sprache ist die Staatssprache“⁵³ usw.

Satversmes 2. daļa, kas saturēja cilvēka pamattiesības, netika pieņemta. Pret cilvēka pamattiesībām patiesībā deputāti nebija. Daudzi panti to apspriešanas laikā tika pieņemti vienbalsīgi, „[t]ikai beigu balsojums noveda pie kļūmes”. Tas skaidrojams ar parlamentāras darba pieredzes trūkumu. Piemēram, neizprotot politiskās cīņas metodes, daudzi deputāti nepārvarami apvainojās par, viņuprāt, absolūti nepieciešamu labojumu noraidīšanu ar balsu vairākumu.

Satversmes 2. daļā bija paredzēta virkne fundamentālu normu, kas garantēja cilvēka pamattiesības, piemēram:

- 1) „Visi Latvijas pilsoņi, neskatoties uz dzimumu un ticību, ir vienlīdzīgi likuma priekšā” (87. p.);
- 2) „Persona ir neaizsargājama” (90. p.);
- 3) „Pilsoņa dzīvoklis ir neaizsargājams” (92. p.);
- 4) „Pilsoņiem ir tiesība likuma robežās izteikt savu pārliecību vārdos, rakstos, zīmējumos un pārējos izteiksmes veidos” (94. p.);
- 5) „Nāves sodi nepastāv” (96. p.);
- 6) „Valsts aizsargā privātu īpašumu. Privāta īpašuma ekspropriācija notiek tikai valsts vajadzībām likumā noteiktā kārtībā un gadījumos pret atlīdzību” (101. p.);
- 7) „Zinātne un māksla ir brīvas. Valsts tās sekmē un dara pieejamas” (106. p.);
- 8) „Visiem pilsoņiem Latvijā pilna apziņas, ticības un kulta brīvība” (109. p.);
- 9) „Baznīca ir šķirta no valsts. Valsts baznīca Latvijā nepastāv” (110. p.);
- 10) „Latviešu valoda ir valsts valoda” (115. p.) utt.

Professor Maksis Lazersons hat treffend die Verfassung (Satversme) der Republik Lettland in der Fassung vom 15. Februar 1922 als „*Rumpf-Verfassung*“ bezeichnet, d. h. als ein Grundgesetz, das einen Rumpf, aber keinen Kopf hat.⁵⁴

Die Nichtannahme des zweiten Verfassungsteils bedeutete nicht, dass in der Zwischenkriegszeit in Lettland die Grundrechte nicht geschützt waren. Ihrem Schutz fehlte nur die formale verfassungsrechtliche Dimension. Deswegen unterschied man in der Zwischenkriegszeit in Lettland die formelle von der materiellen Verfassungsebene.

Prof. Maksis Lazersons Latvijas Republikas Satversmi tās 1922. gada 15. februāra redakcijā trāpīgi nodēvēja par „*Rumpf-Verfassung*“, t. i., par pamatlikumu, kam ir „rumpis“, bet nav „galvas“.

Satversmes 2. daļas nepieņemšana nenozīmēja, ka starpkaru Latvijā cilvēka pamattiesības netiktu aizsargātas. To aizsardzībai netika piešķirts tikai konstitucionāls līmenis. Tāpēc starpkaru Latvijā runāja par Satversmi formālā un materiālā ziņā.

Zusammenfassung / Kopsavilkums

1. Die Idee, einen unabhängigen lettischen Staat zu schaffen, verdichtete sich über einen längeren Zeitraum zunehmend. Insgesamt lassen sich auf dem Weg zum Nationalstaat drei Stufen identifizieren. Nach der Abschaffung der Leibeigenschaft in den baltischen Provinzen Russlands (1816–1819) begannen die Letten, sich als Angehörige eines gemeinsamen lettischen Volkes zu begreifen, das die alte Einteilung in Kurländer, Livländer und Lettgallen überwand. In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts träumte man von einer nationalen Autonomie im Rahmen des Russischen Reiches. Die Forderung nach einer unabhängigen lettischen Republik kristallisierte sich am Anfang des 20. Jahrhunderts heraus.

Doma dibināt neatkarīgu Latvijas valsti izveidojās pakāpeniski. Šajā procesā var izšķirt trīs etapus. Pēc dzimtbūšanas atcelšanas Baltijā (1816–1819) latvieši sāka sevi apzināt par piederīgiem vienai latviešu tautai neatkarīgi no agrākā iedalījuma – kurzemniekos, vidzemniekos vai latgaliešos. Sapņi par nacionālu autonomiju Krievijas impērijas sastāvā parādās gadsimta otrajā pusē. Prasība dibināt neatkarīgu Latvijas Republiku izkristalizējās XX gs. sākumā.

2. Die Republik Lettland wurde am 18. November 1918 auf der Grundlage der Politischen Plattform des Lettischen Volksrates ausgerufen. Die Politische Plattform wurde nicht nur zur Ersten Provisorischen Verfassung der Republik Lettland, sondern definierte auch die Grundnorm des staatlichen Gefüges – die „Republik auf demokratischer Grundlage“.

Latvijas Republika tika izsludināta 1918. gada 18. novembrī uz Latvijas Tautas padomes Politiskās platformas pamata. Politiskā platforma kļuva ne tikai par Latvijas Republikas Pirmo pagaidu konstitūciju, bet arī definēja valsts uzbūves pamatnormu – „*Republika uz demokrātiskiem pamatiem*“.

3. Die Zweite Provisorische Verfassung der Republik Lettland bestand aus zwei Gesetzen – aus der Deklaration des Staates Lettland (angenommen am 27. Mai 1920) und aus den Provisorischen Bedingungen der Staatsordnung Lettlands (angenommen am 1. Juni 1920). Beide Gesetze basierten auf den Idealen der Politischen Plattform. Die Zweite Provisorische Verfassung war das letzte Gesetz Lettlands in der Zwischenkriegszeit, das auf verfassungsrechtlicher Ebene die Grundrechte garantierte.

Latvijas Republikas Otro pagaidu satversmi veidoja divi normatīvi akti – 1920. gada 27. maija Deklarācija par Latvijas valsti un 1920. gada 1. jūnija Pagaidu noteikumi. Abi konstitucionālie likumi sakņojās Politiskās platformas ideālos. Otrā pagaidu satversme bija pēdējais konstitucionāla līmeņa normatīvais akts starpkaru Latvijā, kas konstitucionālā līmenī garantēja cilvēka pamattiesības.

4. Am 15. Februar 1922 wurde die Verfassung der Republik Lettland verabschiedet (die mit Änderungen und Ergänzungen nach der Wiederherstellung der Unabhängigkeit Lettlands *de facto* [1990/1991] wiederum in Kraft gesetzt ist). In vielerlei Hinsicht ist dies ein Beweis für die Kontinuität der Republik Lettland als Staat.

1922. gada 15. februārī tika pieņemta Latvijas Republikas Satversme, kas ar grozījumiem un papildinājumiem ir spēkā arī pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas *de facto* 1990.–1991. gadā. Daudzējādā ziņā Satversmes spēkā esamība ir viens no pierādījumiem Latvijas Republikas valsts kontinuitātei (pēctecībai).

5. In der Verfassungsdebatte gab es eine erhebliche Kontroverse über den Status des Staatspräsidenten. Weder die Idee eines vom Volk gewählten Staatspräsidenten mit dem Recht auf Auflösung des Parlaments noch die Idee, auf das Amt des Staatspräsidenten ganz zu verzichten, setzten sich durch. Am Ende stand ein politischer Kompromiss. Der Staatspräsident sollte vom Saeima (Parlament) gewählt werden und das Recht haben, die Auflösung des Parlaments dem Volk vorzuschlagen.

Satversmes apspriešanas gaitā ievērojamas diskusijas raisīja Valsts prezidenta statuss. Atbalstu neguva ne tautas vēlēta Valsts prezidenta ideja ar tiesībām atlaist Saeimu, ne atteikšanās no Valsts prezidenta institūta vispār. Par politisku kompromisu kļuva Saeimas vēlēts Valsts prezidenta institūts ar Valsts prezidenta tiesībām ierosināt tautai Saeimas atlaišanu.

6. Die absolute Mehrheit der Abgeordneten der Verfassungsgebenden Versammlung hatte für Lettland als Einheitsstaat abgestimmt. Damit wurde die Idee zu Gra-be getragen, die Region Lettgallen mit Autonomierechten auszustatten.

Satversmes sapulces deputātu absolūtais vairākums balsoja par Latviju kā unitāru valsti. Tāpēc kategoriski tika noraidīti jebkuri Latgales autonomijas projekti.

Fußnoten und Anmerkungen / Atsauces un piezīmes

¹ Beziehungsweise:

1. *Учреждение для Эстляндскихъ крестьянъ* (23 мая 1816 года) [*Die estländische Bauernverordnung vom 23 Mai 1816*]. Siehe: Полное собрание законов [Vollständige Sammlung der Gesetze], т. [Bd.] XXXIII, № 26278.
2. *Учреждение о Курляндскихъ крестьянахъ* (25 августа 1817 года) [*Die kurländische Bauernverordnung vom 25 August 1817*]. Siehe: Полное собрание законов [Vollständige Sammlung der Gesetze], т. [Bd.] XXXIV, № 27024.
3. *Положение о Лифляндскихъ крестьянахъ* (26 марта 1819 года) [*Die livländische Bauernverordnung vom März 1819*]. Siehe: Полное собрание законов [Vollständige Sammlung der Gesetze], т. [Bd.] XXXVI, № 27735.

² In Lettgallen wurde die Leibeigenschaft am 19 Februar 1861 abgeschafft. Siehe: Хрестоматия по истории отечественного государства и права. X век – 1917 год [Die Chrestomathie der Heimatgeschichte von Staat und Recht. 10. Jahrhundert – 1917]. Составитель [Compiler]: доктор юридических наук, профессор В. А. Томсинов [Dr. iur., Prof. V. A. Tomsinov]. Москва: [Verlag] ЗЕРЦАЛО-М, 2004 – S. 241–247.

³ Bis zum 24.–25. Oktober (alte Zählung) / 7.–8. November (neue Zählung) 1917 waren in der Republik Russland Lenin (*Ленин*) (Wladimir Iljitsch Uljanow / *Владимир Ильич Ульянов*, 1870–1924) und andere Bolschewiken an die Macht gelang.

⁴ Jānis Pliekšāns (literarisches Pseudonym – Rainis) (1865–1929).

- ⁵ *Blūzma, V.* Latvijas nacionālā valstiskuma idejas attīstība – no autonomijas līdz valstij [Die Ideengeschichte der lettischen Nationalstaatlichkeit – von der Autonomie- bis zur Staatsidee] (1903–1918), in: *Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie laiki* [Geschichte Lettlands. Neue und Neuere Zeit]. – 2012 – Nr. 1/2 (85/86) – S. 46.
- ⁶ LVVA [Historisches Staatsarchiv Lettlands] 1307. f. [Fonds], 1. apr. [Beschreibung], 327. l. [Sache], S. 27–29. [Noraksts / Abschrift]. Siehe auch: Latvijas Tautas padomes politiskā platforma [Politische Plattform des Lettischen Provisorischen Volksrates (im Folgenden: PP)], in: *Pagaidu Valdības Vēstnesis*. – 1918 – Nr. 1 (14. dec. / Dezember).
- ⁷ Politische Plattform, Art. 2, Abs. 1.
- ⁸ *Dišlers, K.* *Negotiorum gestio* publisko tiesību novadā [Negotiorum gestio im öffentlichen Recht], in: *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*. – 1935 – Nr. 1 – S. 35.
- ⁹ Näheres zur Grundnorm bei *Kelsen, H.* Reine Rechtslehre. Studienausgabe der 1. Auflage, 1934. Herausgegeben und eingeleitet von Matthias Jestaedt. Tübingen: Mohr Siebeck, 2008, ISBN 978-3-16-149703-2. – S. 77–84.
- ¹⁰ Als Grundrechte wurden die Presse-, Meinungs-, Versammlungs- und Vereinsfreiheit deklariert (Art. 5).
- ¹¹ *Jellinek, G.* Allgemeine Staatslehre. Dritte Auflage. Unter Verwertung des handschriftlichen Nachlasses durchgesehen und ergänzt von Dr. Walter Jellinek, Professor der Rechte an der Universität Kiel. Berlin: Verlag von Julius Springer, 1921 – S. 266–283.
- ¹² *Ibid.*, S. 273.
- ¹³ Latvijas Satversmes Sapulces vēlēšanu likums [Das Wahlgesetz der Verfassungsgebenden Versammlung], in: *Latvijas Pagaidu Valdības Likumu un Rīkojumu Krājums*. – 1919 – Nr. 9 (27. sept. / September) – (Nummer des Dokumentes) 124.
- ¹⁴ *Šilde, Ā.* Latvijas vēsture [Geschichte Lettlands], 1914–1940. Stockholm: [Verlag] Daugava, 1976 – S. 343, 348, 349, 352.
- ¹⁵ *Dišlers, K.* Latvijas pagaidu konstitūcija. Vispārīgas piezīmes [Provisorische Verfassung Lettlands. Allgemeine Bemerkungen], in: *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*. – 1920 – Nr. 2/3 – S. 56.
- ¹⁶ Deklarācija par Latvijas valsti [Deklaration über den Staat Lettland], in: *Latvijas Pagaidu Valdības Likumu un Rīkojumu Krājums*. – 1920 – Nr. 4 (31. aug. / August) – (Nummer des Dokuments) 182.
- ¹⁷ Die „Provisorischen Bedingungen der Staatsordnung Lettlands“ bestanden aus 12 Artikeln, in: *Latvijas Pagaidu Valdības Likumu un Rīkojumu Krājums*. – 1920 – Nr. 4 (31. aug. / August) – (Nummer des Dokumentes) 183.
- ¹⁸ Art. 2–4.
- ¹⁹ Art. 5.
- ²⁰ Art. 8.
- ²¹ Art. 9.
- ²² Latvijas Republikas Satversme [Die Verfassung der Republik Lettland], in: *Likumu un Valdības rīkojumu krājums*. – 1922 (7. aug / August) – 12. burtn. / Heft – (Nummer des Dokumentes) 113.
- ²³ Siehe auch: *Pleps, J., Pastars, E., Plakane, I.* Konstitucionālās tiesības. Papildināts un pārstrādāts izdevums [Verfassungsrecht. Aktualisierte und überarbeitete Auflage]. Rīga: [Verlag] Latvijas Vēstnesis, 2014, ISBN 978-9984-840-29-1. – S. 87.
- ²⁴ Siehe in: *Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammas*, 1922, 2. burtn. / Heft, S. 469.
- ²⁵ Art. 35, siehe in: *Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammas*, 1921, 8. burtn. / Heft, S. 1703.
- ²⁶ Vergleiche die Version der Verfassung vom Jahr 1922 und die aktuelle Version der Verfassung. Siehe, in: *Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammas*, 1921, 14. burtn. / Heft, S. 1304–1306, und Latvijas Republikas Satversme [die Verfassung der Republik Lettland], zugänglich unter: <http://likumi.lv/doc.php?id=57980> [Stand: 02.07.2014.].
- ²⁷ Art. 41.
- ²⁸ Art. 43.
- ²⁹ Art. 45.
- ³⁰ Art. 47.
- ³¹ Art. 56.
- ³² Siehe: *Kant, I.* Zum ewigen Frieden. Herausgegeben von Rudolf Malter. Stuttgart: Philipp Reclam jun., 2010, ISBN 978-3-15-001501-8. – S. 10–15; *Kant, I.* Die Metaphysik der Sitten. Mit einer Einleitung von Hans Ebeling. Stuttgart: Philipp Reclam jun., 2011, ISBN 978-3-15-004508-4. – §§ 45–49.
- ³³ Siehe: *Dišlers K.* Konstitūzija un satversmes vara [Die Verfassung und die Macht der Verfassung], in: *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*. – 1921. (marts / März) – Nr. 1–3 – S. 6; *Dišlers, K.* Dažas piezīmes pie Latvijas Republikas Satversmes projekta [Ein paar Anmerkungen zum Entwurf der Verfassung der Republik Lettland], in: *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*. – 1921 – Nr. 4–6 – S. 145–150; *Dišlers, K.* Latvijas Republikas Prezidenta politiskā atbildība [Die politische Verantwortung des Präsidenten der Republik Lettland], in: *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*. – 1922 – Nr. 2 – S. 57, 58, 61–67.

- ³⁴ *In: Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammas*, 1921, 18. burtn. / Heft, S. 1720.
- ³⁵ *Dišlers, K.* Dažas piezīmes pie Latvijas Republikas Satversmes projekta [Ein paar Anmerkungen zum Entwurf der Verfassung der Republik Lettland] ... – S. 146–150; *Dišlers, K.* Ispildu varas ewoluzija [Die Entwicklung der Exekutivgewalt], *in: Teesleetu Ministrijas Wehstnesis*. – 1921 – Nr. 4–6 – S. 101, 104, 105.
- ³⁶ *Zeids, T.* Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti [Die ältesten schriftlichen Quellen der Geschichte Lettlands]. Rīga: [Verlag] Zvaigzne, 1992 – S. 207.
- ³⁷ *In: Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammas*. Rīga: Satversmes Sapulces isdevums [Ausgabe der Verfassungsgebenden Versammlung], 1921, 13. burtn. / Heft, S. 1498 und *in: Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammas*. Rīga: Satversmes Sapulces isdevums [Ausgabe der Verfassungsgebenden Versammlung], 1922, 6. burtn. / Heft, S. 1166.
- ³⁸ *In: Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammas*. Rīga: Satversmes Sapulces isdevums [Ausgabe der Verfassungsgebenden Versammlung], 1921, 13. burtn. / Heft, S. 1376 vai 6. burtn. / Heft, S. 1170.
- ³⁹ *Ibid.*, S. 1180.
- ⁴⁰ *In: Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammas*. Rīga: Satversmes Sapulces isdevums [Ausgabe der Verfassungsgebenden Versammlung], 1922, 6. burtn. / Heft, S. 1170.
- ⁴¹ *In: Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammas*. Rīga: Satversmes sapulces isdevums [Ausgabe der Verfassungsgebenden Versammlung], 1922, 6. burtn. / Heft, S. 1217.
- ⁴² *Šilde, Ā.* Latvijas vēsture [Geschichte Lettlands] ..., 702. lpp.
- ⁴³ *Ibid.*
- ⁴⁴ Art. 87.
- ⁴⁵ Art. 90.
- ⁴⁶ Art. 92.
- ⁴⁷ Art. 94.
- ⁴⁸ Art. 96.
- ⁴⁹ Art. 101.
- ⁵⁰ Art. 106.
- ⁵¹ Art. 109.
- ⁵² Art. 110.
- ⁵³ Art. 115.
- ⁵⁴ *Balodis, R.* Ievads Latvijas Republikas Satversmes VIII nodaļas komentāriem [Einführung in eine Kommentierung des Kapitels VIII der Verfassung der Republik Lettland], *in: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības* [Die Kommentierung der Verfassung der Republik Lettland. Bd. VIII. Grundrechte]. Sagatavojis autoru kolektīvs [Vorbereitet von einem Autorenkollektiv]. Zinātniskais vadītājs prof. R. Balodis [Unter der wissenschaftlichen Leitung von Prof. R. Balodis]. Rīga: [Verlag] Latvijas Vēstnesis, 2011, ISBN 978-9984-840-19-2. – S. 9.